

לא חמור אחד מהם נשאתי

וַיַּחַר לְמֹשֶׁה מְאֹד וַיֹּאמֶר אֶל ה' אֵל תִּפְן אֶל מִנְחָתָם לֹא חֲמוֹר אֶחָד מֵהֶם נִשְׂאתִי וְלֹא הִרְעֵתִי אֶת אֶחָד מֵהֶם: (במדבר טז טו).¹

הַנִּנְי עָנּוּ בִּי נִגְדָה ה' וְנִגְדָה מִשִּׁיחוֹ אֶת שׁוֹר מִי לְקַחְתִּי וְחֲמוֹר מִי לְקַחְתִּי וְאֶת מִי עֲשָׂקְתִּי אֶת מִי רְצוֹתִי וּמִי מִיָּד מִי לְקַחְתִּי כִּפֹּר וְאֶעֱלִים עֵינַי בּוֹ וְאֶשִׁיב לָכֶם: ² וַיֹּאמְרוּ לֹא עֲשָׂקְתֵנוּ וְלֹא רְצוֹתֵנוּ וְלֹא לְקַחְתֵּךְ מִיָּד אִישׁ מֵאוֹמְהָ: וַיֹּאמְרוּ אֲלֵיהֶם עַד ה' בְּכֶם וְעַד מִשִּׁיחוֹ הַיּוֹם הַזֶּה כִּי לֹא מִצְאָתֶם בְּיַדִּי מֵאוֹמְהָ וַיֹּאמְרוּ עַד: (שמואל א יב ג-ה).³

במדבר רבה יח י

"אל תפן אל מנחתם" ... היה צריך למקרא לומר: אל תפן אל עבודתם, מהו אל מנחתם? כך אמר משה לפני הקב"ה: ריבונו של עולם, יודע אני שיש לאלו חלק באותה מנחה שהקריבו, שנאמר: "מלבד עולת התמיד ומנחתה", והיתה של כל ישראל קריבה.⁵ הואיל ופירשו אלו מבניך, אל תסתכל בחלקם תניחנו האש ואל תאכלנה.⁶

"לא חמור אחד מהם נשאתי" - מה שהיה דרכי ליטול לא נטלתי מהם.⁷ בנוהג שבעולם, אדם שהוא עושה בהקדש נוטל שכרו מן ההקדש.⁸ ואני בשעה שהייתי יורד מן מדין למצרים, היה דרכי ליטול מהן חמור, שבשביל צורכיהם ירדתי, ולא נטלתי.⁹

¹ מפרש רש"י: "ויחר למשה מאד - נצטער עד למאוד". מדוע? משום "שכבר היה סורחן רביעי בידם" אומר מדרש תנחומא. אך מפשט המקרא נראה משום שתקפו אותו אישית ואמרו לו: "כי תשתרר עלינו גם השתרר". הראיה, שמשם צריך להצטדק ולומר: "לא חמור אחד מהם נשאתי ולא הרעותי אחד מהם". ועד כדי כך חרה למשה עד שאין הוא רוצה או יכול לומר זאת ישירות לחולקים עליו (כפי שהוא אומר לקרח ועדתו בפסוק הסמוך) והוא אומר זאת לפני הקב"ה! כאילו גם בפניו הוא צריך להצטדק ולבקש שלא יפנה למנחתם של דתן ואבירים. מה היא "מנחה" זו?

² הקבלה לשונית זו בין דברי משה בפרשתנו ובין דברי שמואל בבואו ליתן דין וחשבון לעם ישראל בסיום תפקידו, היא בפשטות הסיבה לבחירת פרקים יא- יב בשמואל להפטרות השבת. מה גם ששמואל מזכיר את משה ואת מסע בני ישראל במדבר בדבריו: "ויאמר שמואל אל העם, ה' אשר עשה את משה ואת אהרן ואשר העלה את אבותיכם מארץ מצרים" (שם פסוק ו). הנסיבות אמנם קצת שונות, משה אומר את דבריו בעקבות התקפה אישית עליו באמצע כהונתו ואילו שמואל נפרד בדברים אלה באופן מסודר מהעם וסוגר חשבון; אך במחשבה שנייה, גם משה מצוי כבר בתהליך של ירידה בהנהגה ולקראת פרידה מהעם (ראה דברינו [חילופי דורות ומשמרות](#) בפרשת פנחס). מנגד, גם דברי שמואל כאן אינם סיכום מסודרים וחיוניים, גם הוא נפרד בכעס ובביקורת לא קטנים, לאחר שהעם סירב לקבל את בניו כשופטים-ממשיכים וביקש מלוכה (שמואל א ח ה). האם יש עוד קשר בין ההפטרות לפרשה? ראה דברינו [קרח שפיקח היה מה ראה לשטות זו](#) בפרשה זו בשנה האחרת, בהם הצבנו את דמותו של קרח, ששמואל הוא מבני בניו, כדמות מקשרת בין הפרשה להפטרות, משמע, אין כאן רק הקבלה לשונית של "לא חמור אחד מהם נשאתי" - "חמור מי לקחת", אלא דבר עמוק בהרבה: מתן דין וחשבון של מנהיג בפני צאן מרעייתו. כאן משה, ובהפטרות מנהיג שמושווה למשה ויצא מצאצאי מי שחלק על משה. ואם נחזור על מקצת מדברינו שם, עם שואבי המים הסליחה. יפים הם המדרשים לשוב ולדרוש בהם בכל עת ובכל שעה, ואינו דומה השונה אגדתו מאה פעמים לשונה אותה מאה ואחת.

³ הבדל משמעותי בין דברי שמואל ומשה הוא הדיאלוג עם העם. אצל משה אין שום דיאלוג. משה מדבר אל הקב"ה כפי שהערנו. שמואל מדבר אל העם והעם עונה לו: לא, לא עשקת ולא לקחת מאומה. ושמואל חוזר ומעיד בהם והם עונים: עדי!

⁴ ראה מקבילה בתנחומא הרגיל סימן ז בפרשתנו וכן תנחומא בובר סימן יט שם.

⁵ קשה לדעת לאיזה פסוק בדיק מכוון כאן הדרשן, שהרי הביטוי "מלבד עולת התמיד ומנחתה (או מנחתו)" חוזר עשרות פעמים בפרשת הקרבנות בפרשת פנחס, כמעט בכל חג, אבל הכוונה כאן היא למה שמסיים הדרשן שכל ישראל יש להם חלק בקרבנות הציבור, תמידים ומוספי חג, מכח תרומת השקלים (מסכת שקלים פרק ד משנה א) וממילא גם לדתן ולאבירים. ועפ"י רש"י שנראה להלן שמפרש: "אל תפן אל מנחתם - הקטרת שהם מקריבים לפניך מחר", הכוונה (גם) לקרח ועדתו.

⁶ משה מבקש שלא יהיה חלק לדתן ולאבירים (ולקרח ועדתו) בקרבן הציבור משום שהם פרושו מהציבור "הואיל ופירשו אלו מבניך". למי שנוקט במחלוקת ומפלא את הציבור - הוציא עצמו מהכלל ואין לו חלק בציבור. אפשר גם שמשם שלא נטל כלום מהציבור, מבקש מהקב"ה שלא יתחשב בחלק שיש לדתן ולאבירים ועדתו בקרבן הציבור (התמיד). אך האם זו טענה צודקת? האם מי שמעליל על מישהו אחר, על עובד ציבור בפרט, שהוא מועל בשליחותו, משתדר ונוטל מכספי הציבור וכו', האם אדם כזה מאבד את חלקו בציבור? כך או כך, שים לב לדקות לשון המדרש "אל תסתכל בחלקם תניחנו האש ואל תאכלנה". יש להם חלק, אבל לא יעלה באש לריח ניחוח.

⁷ "דרכי" במובן של זכותי או דרך העולם. ראה פירוש רמב"ן כאן: "כי מעולם לא לקחתי מהם אפילו חמור אחד לעשות צרכי כדרך המלכים או השרים, כי זה משפט המלוכה דכתיב (ש"א ח טז) ואת חמוריהם יקח ועשה למלאכתו". אבל לא זו דרכו של משה.

⁸ לגבי נטילת שכר מההקדש, ראה אבות דרבי נתן נוסח ב פרק כא: "ועוד היה רבי אליעזר אומר: גדולה היא מלאכה, שכל הנהנה שוה פרוטה מן ההקדש מעל. הפועלים עשו הקדש ונוטלין שכוון מן ההקדש". משה כמובן מדבר על צרכי ציבור ולא על הקדש המקדש, אבל השימוש המשותף של לשון "הקדש" מרמז על היראה והפחד שמא מי שייקח מכספי הציבור לא ידייק וישתמש, אף אם בטעות, לצרכיו הפרטיים, ונמצא כמועל בכספי המקדש. משה מחשיב עצמו פחות מפועל ואומן שעובד בבית המקדש.

⁹ ראה רש"י על הפסוק שלנו, בעקבות מדרש זה: "אפילו כשהלכתי ממדין למצרים והרכבתי את אשתי ואת בני על החמור, והיה לי ליטול אותו החמור משלהם, לא נטלתי אלא משלי". אזכור תחילת שליחותו של משה מובן וברור. ראה עוד מדרש שמואל (בובר) פרשה יד סימן ט: "אמר רבי יודן: גדול הדור בשעה שהוא הולך לעשות צרכי צבור, ממי הוא צריך לטול את החמור? לא משל צבור? ברם הכא ויקח משה את אשתו וגו'". משמע, שמעיקר הדין ברור שהציבור צריך לשאת בהוצאות המנהיג הלגיטימיות.

וכן שמואל הצדיק אמר: "הנני ענו בי נגד ה' ונגד משיחו את שור מי לקחתי וחמור מי לקחתי" - שור שהייתי מקריב עליהם לקרבן ומבקש רחמים עליהם, וכן למשוח עליהם מלך - משלי היה, שנאמר: "עגלת בקר תיקח בידך ואמרת לזבוח לה' באתי" (שמואל א טז ב).¹⁰ וכן הוא אומר: "כי זבח היום לעם בבמה" (שם ט יב) - לא נטלתי משלהם. וכשהייתי חוזר ועושה דיניהם וצורכיהם והולך וסובב כל עיירות ישראל, שנאמר: "והלך מדי שנה בשנה וסבב בית אל והגלגל והמצפה" (שם ז טז). דרך העולם, בעלי דינין הולכין אצל הדיין ואני הייתי הולך וסובב מעיר לעיר וממקום למקום וחמור שלי.¹¹

אבן עזרא במדבר טז טו

ויתר זה הדבור.¹² כבר פירשתי, כי העולה והמנחה מארכת האף על הרשעים. ודתן ואבירם היו אנשים גדולים והקריבו מנחה קודם זה המעשה. וזה טעם "אל תפן אל מנחתם", ופנה אלי, כי לא נשאתי חמור אחד מהם.¹³

מסכת ברכות דף י עמוד ב

"וְנִשְׁיָם לוֹ שֵׁם מְטָה וְשׁוֹלְחָן וְכֹסֵא וּמְנוֹרָה" (מלכים ב ד י). אמר אביי ואיתימא רבי יצחק: הרוצה ליהנות - ייהנה כאלישע, ושאינו רוצה ליהנות אל ייהנה כשמואל הרמתי שנאמר: "ותשובתו הרמתה כי שם ביתו" (שמואל א ז יז) ואמר רבי יוחנן: שכל מקום שהלך שם - ביתו עמו.¹⁴

שמות רבה פרשה ד סימן א

"וילך משה וישב אל יתר חותנו" - זהו שכתוב: "מי יעלה בהר ה' ומי יקום במקום קדשו: נקי כפיס ובר לבב אֲשֶׁר לֹא נֶשְׂא לִשְׂוֹא נֶפְשִׁי וְלֹא נִשְׁבַּע לְמַרְמָה" (תהלים כד ג-ד). מי יוכל לעלות בהר ה'? מי שיש בו מדות הללו

¹⁰ בשעה ששמואל הולך למשוח את דוד: "וַיֹּאמֶר ה' אֶל שְׁמוּאֵל עַד מַתִּי אֶתָּה מֵתִאבֵּל אֶל שְׂאוּל ... מֵלֵא קִרְנֶךָ שָׁמֹן וְלֹךְ אֲשַׁלְחֶךָ אֶל יִשְׂרָאֵל בֵּית הַלְחָמִי כִּי רֵאִיתִי בְּבָנָיו לִי מֶלֶךְ: וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֵיךְ אֵלֶיךָ וְשָׁמַע שְׂאוּל הַרְגִנִי וַיֹּאמֶר ה' עֲגַלְת בְּקָר תִּקַּח בְּיָדְךָ וְאָמַרְתָּ לְזִבְחָהּ לַה' בָּאתִי". שמואל עשה זאת מִפְּחַד שְׂאוּל (ראה פסחים ח ע"ב בדיון שלוחי מצווה אינם ניזוקים ו"שכיח היזקא"), אבל עדיין הוא בשליחות ה' למשוח את דוד. למרות זאת, כל ההוצאות היו מכיסו הפרטי. האם בכך הוא נותן דוגמא למלך שהוא מושח?

¹¹ רבו המדרשים המשווים את שמואל למשה. רובם מתבססים על הפסוק בירמיהו טו א: "אם יעמד משה ושמואל לפני ועל הפסוק בתהלים צט ו: "משה ואהרן בכוהניו ושמואל בקראי שמו". ראה למשל תנחומא פרשת כי תשא סימן ג: "משה שימש את ישראל במצרים ובמדבר מ' שנה וחיה ק"כ שנה, ושמואל כל ימי חייו שנים וחמישים וסבל משאן וטרחן של ישראל ושקלן הכתוב כאחד שנאמר: משה ואהרן בכוהניו ושמואל בקוראי שמו". אבל כאן שמואל עדיף על משה. לשמואל סובב תדיר בין כפרי יהודה וישראל, יש צידוק לקבל אמצעי רכב ומחיה מקופת הציבור! עוד על השוואה בין שמואל למשה, ראה שמות רבה פרשה טז סימן ד: "בוא וראה כמה בין משה לשמואל! משה היה נכנס ובא אצל הקב"ה לשמוע הדבור, ואצל שמואל היה הקב"ה בא, שנאמר: ויבא ה' ויתניב ויקרא שמואל שמואל. למה כך? אמר הקב"ה: בדין ובצדקה אני בא עם האדם. משה היה יושב ומי שהיה לו דין בא אצלו ונידון, שנאמר: וישב משה לשפוט את העם (שמות יח יג). אבל שמואל היה טורח בכל מדינה ומדינה ושופט את ישראל כדי שלא יצטערו לבוא אצלו, שנאמר: והלך מדי שנה בשנה וסבב בית אל ... ושפט את ישראל. אמר הקב"ה: משה שהיה יושב במקום אחד לדון את ישראל, יבוא אצלי לאוהל מועד לשמוע הדבור. אבל שמואל שהלך אצל ישראל בעיירות ודן אותם, אני הולך ומדבר עמו". ובנושא זה כבר הרחבנו כאמור בדברינו [קרח שפך היה מה ראה לשטות זו](#).

¹² היינו הדברים הקשים שדתן ואבירם העלילו על משה.

¹³ לפני שנמשיך בנושא העיקרי של דף זה: "לא חמור אחד מהם נשאתי", היינו המעמסה של איש הציבור על הציבור, נפנה לרוע לנושא "מנחתם" שהזכרנו לעיל ולא פתרנו. המדרש לעיל הסביר שזה חלקם בקרבן התמיד. רש"י שכבר הזכרנו בהערה 4 לעיל מפרש: "אל תפן אל מנחתם - הקטורת שהם מקריבים לפניך מחור", ומכוון לקרח ועדתו. פירוש זה הוא בניגוד לפשט הפסוקים אבל מרחיב ומכליל את קרח ועדתו עם דתן ואבירם. טענת משה "לא חמור אחד מהם נשאתי" מופנית גם לקרח ועדתו שלכאורה "רק" מבקשים כהונה וקדושה. אך בדומה לדברי דתן ואבירם "כי תשתרר עלינו גם השתרר", טוען קרח: "ומדוע תתנשאו על קהל ה' - טענה בהחלט דומה. אבן עזרא מציע שדתן ואבירם הקדימו להקריב מנחה לפני שיצאו במחלוקת (לחלות פני גבוה ולצאת בריב, מוכר?). ורמב"ן מפרש לא שכבר הקריבו, אלא מה שעתידים לבוא ולהקריב: "אל תפן אל קרבן שיקריבו לפניך ואל תפילה שיתפללו לך" (לצאת בריב ולרוץ לחלות פני גבוה, מוכר?). ויש עוד פירושים ל"אל תפן אל מנחתם" וכבר הארכנו דינו בנושא שראוי לדף בפני עצמו. נחזור לנושא "לא חמור אחד מהם נשאתי".

¹⁴ גמרא זו נדונה הרבה בראשונים ובספרות השו"ת וההלכה, מתי וכמה מותר לתלמיד חכם לקבל כיבוד ומתנות ומתי לא. ראה פירוש הרמב"ם לאבות פרק ד (הפרק של שבת זו) משנה ו: "כי אלישע לא היה מקבל ממון מבני אדם, כל שכן שלא היה מטיל עליהם ומחייבם בחוקים, חלילה לה' מזה. ואמנם היה מקבל הכיבוד בלבד, כגון שיארחו איש אחד והוא בדרך נוסע וילון אצלו ויאכל אצלו בלילה ההוא או ביום, וילך לעסקיו. ושמואל לא היה נכנס בבית איש, ולא אוכל ממוזנו". לעומתו רבינו יונה מפרש: "ומה שאמרו חכמים [ברכות י' ע"ב] הרוצה ליהנות יהנה כאלישע זה המטיל מלאי לכיס תלמידי חכמים ששכרן מרובה ומותר". (לגבי אלישע ראה דברינו [אלישע והשונימית](#) בפרשת וירא). וזה כאמור נושא נכבד שיש לו השלכות ומשמעויות בכל דור ודור ואנו בוודאי לא נכניס ראשנו בין עניקים. רק נעיר שבמחלוקת בין שמואל לאלישע, נראה שמשם מצטרף לשיטתו של שמואל (או ההפך, שמואל קיבל את שיטתו ממש). נכון שמשם ישב רוב זמנו במחנה וכאשר נע במדבר, נע עם כולם, בעוד ששמואל עוזב את ביתו וסובב בין העיירות והכפרים. אך על בסיס מדרש במדבר רבה לעיל, השוואה היא בין הליכתו של משה ממדין למצרים ובין הליכתו של שמואל מעיר לעיר לשפוט את ישראל. תחילת שליחותו של משה היא הקובעת! בשני המקרים סביר לכל הדעות שאמצעי התחבורה יהיה משל הציבור, כפי שכבר ראינו (הערה 9 לעיל). ובכל זאת, גם משה וגם שמואל אינם נוטלים מאומה מן הציבור. ולגבי שמואל, חיבור מדרש במדבר רבה בו פתחנו עם גמרא זו במסכת ברכות (ועם שמות רבה בהערה 11), מתאר מנהיג שלא רק נודד מעיר לעיר והולך אל העם, אלא שביטו ומזונו וכל צרכיו עמו ואינו מטריח אף אחד! לא רק מנהיג שנוהר מליפול למעמסה על הציבור, אלא גם דיין שנוהר שלא להיות חייב לאף אחד.

וכולן נאמרו במשה. "נקי כפים" - זה משה, שנאמר: "לא חמור אחד מהם נשאתי" (במדבר טז טו) - אם נטל חמור משלהן מה שְׁנָה מן הליסטים?¹⁵ אלא כך אמר משה: כל אותן המסעות שהיינו נוסעים במדבר, לא אמרתי לאחד מהן שיטול דבר משלי ויטעון על חמורו...¹⁶

מדרש תהלים (בובר) מזמור טו סימן ו

"נבזה בעיניו נמאס" - זה משה רבינו שמאס בביזת מצרים ... "ואת יראי ה' יכבד" - זה דוד ... זה חזקיהו מלך יהודה ... זה יהושפט מלך יהודה ... "נשבע להרע ולא ימיר" - זה בועז שנשבע ליצרו ... זה אלישע בן שפט ... זה אליהו ... "כספו לא נתן בנשך" - זה עובדיה שהחביא את הנביאים במערה, והיה לוה ומאכילן ... זה שמאי והלל, שלא לְמִדּוֹ תורה בדמים.¹⁷ "ושוחד על נקי לא לקח" - זה שמואל, שנאמר: "הנני ענו בי .. את שור מי לקחתי וגו', ומיד מי לקחתי כופר" ... - "עושה אלה לא ימוט לעולם".¹⁸

מסכת מכות דף כג עמוד ב

בג' מקומות הופיע רוח הקודש: בבית דינו של שם,¹⁹ ובבית דינו של שמואל הרמתי, ובבית דינו של שלמה²⁰ ... בבית דינו של שמואל, דכתיב: "הנני ענו בי נגד ה' ונגד משיחו את שור מי לקחתי ... ויאמרו לא עשקתנו ולא רצותנו ויאמרו... עד ה'... ועד משיחו... כי לא מצאתם בידי מאומה ויאמר עד" (שמואל א יב ג-ה). ויאמר - ויאמרו מיבעי ליה! יצאת בת קול ואמרה: אני עד בדבר זה.²¹

מסכת נדרים דף לח עמוד א

אמר ר' יוחנן: כל הנביאים עשירים היו, מנלן? ממשה ומשמואל מעמוס ומיונה. משה, דכתיב: "לא חמור אחד מהם נשאתי" ... אפילו באגרא (בשכר)²² שמואל, דכתיב: "הנני ענו בי נגד ה' ונגד משיחו את שור מי לקחתי

¹⁵ אם כל מה שעשה משה הוא שלא גנב חמור ממישהו בישראל, מה חידוש הוא? במה הוא שונה מגנב רגיל שהפסיק לגנוב? מה בכך מזכה אותו לעלות בהר ה'? ראה הביטוי במדרשים מאוחרים יותר: "וכי מה הניח משה לקפחים וגנבים?" (מדרש שמואל (בובר) פרשה יד, ילק"ש שמואל א רמז קיא).

¹⁶ והמשך המדרש שם מעניק למשה את שאר התכונות שבפסוק: בר לבב ואשר לא נשא לשוא נפשי. והסיום הוא: "ולא נשבע למרמה - זה משה, כשהלך אצל יתרו נשבע לו שלא ילך חוץ מדעתו. וכשהלך בשליחותו של הקב"ה הלך אצל יתרו והתיר שבועתו". בנושא זה, של הצורך ביישור העניינים עם יתרו, לפני התחלת שליחות הגאולה, כבר הרחבנו ועמדנו בדברינו [השבועה שנשבע משה ליתרו](#) בפרשת שמות. לעניינינו, נקיון הכפיים של משה (וכן שמואל בהמשך), איננו רק בכך שלא ניצל את מעמדו כמנהיג לעסקי רכוש פרטי באופן ישיר, אלא גם לא באופן עקיף וב"עזרה מהצד", כגון בהעמסה על חמור של מי מבני ישראל. שהרי בדין היה למשה לקבל את הוצאותיו מקופת הציבור ולא היה צריך להוציא מכספו הפרטי. כפי שכבר ראינו שמקורו הוא כנראה מדרש במדבר רבה שם (פרשה יח סימן י')

¹⁷ האם מְשַׁבַּח זה של הלל ושמאי נוכל ללמוד שדור או כמה אחריהם עלה הנושא של לימוד תורה תמורת שכר? ראה נדרים לז ע"א, בבא בתרא כא א ותקנת בתי ספר שהוא נושא מעניין לעצמו. ועדיין היה הבדל בית הגישה האליטיסטית של בית שמאי ובית הגישה העממית של בית הלל. ראה אבות דרבי נתן נוסח א פרק ג: "והעמידו תלמידים הרבה - שבית שמאי אומרים: אל ישנה אדם אלא למי שהוא חכם ועניו וכן אבות ועשיר. ובית הלל אומרים: לכל אדם ישנה, שהרבה פושעים היו בהם בישראל ונתקרבו לתלמוד תורה ויצאו מהם צדיקים חסידים וכשרים". הוא הלל שנשאר מחוץ לבית המדרש וקפא בשלג כשלא היה בידו לשלם (יומא לה ע"ב). מה זה אומר על בית המדרש של שמעיה ואבטליון?

¹⁸ אך זה הוצאנו את משה מחברתם של קפחים וגנבים וכבר בא מדרש זה ומשבח את שמואל שלא לקח שוחד! על משקל המדרש הקודם נוכל לשאול: מה הניח שמואל ללוקחי כופר ושוחד? נשוב ונקרא את הפסוקים בראש דברינו ונעמוד על ההבדל בין הדברים שמשה מזכיר ובין אלה של שמואל וכן בתשובת העם לשמואל והעדרה המוחלט של זו אצל משה! שמואל מזכיר עושיק וכופר בדבריו וזוכה לתשובת העם: לא לקחת כופר! אנו מעידים על כך! אולי אנחנו שוגים בראייה ששוחד וכופר הם דברים קלים שפשיטא שעליהם אין צורך לדמויות גדולות כמשה ושמואל להצטדק ולהסביר. ראה מדרש שמואל (בובר) פרשה יד סימן ט: "הנני ענו בי נגד ה' את שור מי לקחתי ואת מי עשקתי (שמואל א יב ג) - אמר רבי אבא בר כהנא: קשה הוא הגזל ששני גדולי עולם הוצרכו להתוכח עליו: משה ושמואל". לאו מילתא זוטרא היא להיות מנהיג קרוב לצלחת ולא לגנוב ולא לקחת שוחר ולהוכיח זאת קבל עם ועדה. ראה הקפדות חכמים על חשש שוחד, גמרא כתובות קע ע"ב. ראה עוד המדרשים על הפסוק: "והביטו אחרי משה עד בואו האוהלה" (שמות לג ח), על בני ישראל שמקצתם דברו בשבחו של משה ומקצתם בגנותו (ירושלמי ביכורים ג ג, שקלים ה ב, תנחומא בובר פקודי סימן ד, שמות רבה נא ו ועוד). עם אלה וגם עם אלה צריך להתווכח ולתת דין וחשבון.

¹⁹ ראה דברינו [שם ועבר - אבות אבותינו](#) בפרשת נח.

²⁰ ראה דברינו [משפט שלמה](#) בפרשת מקץ.

²¹ הרי לנו שצריכים גם עדות שמים שלא נמצא מאומה בידי של שמואל, אחרי כל צדקותו וצניעותו, אולי בבחינת: "והייתם נקיים מה' ומישראל", "ונמצא חן בעיני אלהים ואדם". (ראה דברינו [והייתם נקיים מה' ומישראל](#) בפרשת מטות). ומדרש שמואל (בובר) פרשה יד סימן ט מוסיף גם על דברים שבסתר: "ויאמרו עדים אין כתוב אלא ויאמר עד, אמר להם הקב"ה: אתם מעידין עליו על מה שבגלוי, ואני מעיד עליו על מה שבסתר". בפסוק עצמו נזכר "עד ה' וְגַד משיחו", ללמדך שגם משיח ה' הוא עד. שאול שירש את שמואל בהנהגה מעיד על יושרו של שמואל. המנהיג הנכנס שקבל בירושה את קופת הציבור מעיד על יושרו של המנהיג היוצא.

²² היינו שלא הייתה בעיה למשה לשכור מובילים ככל שנדרש היה, אך לא היה זקוק לכך. בסופו של דבר דוחה הגמרא ראייה זו ומסבירה את עושרו של משה מפסולת הלוחות. מה חשוב לעניינינו הוא לא השקלא וטריא וגם לא המסקנה שההוכחה שמשה היה עשיר איננה מפרשתנו, אלא עצם הרעיון שמשה ושמואל ומנהיגים אחרים לא נזקקו לציבור. היה להם רכוש משלהם.

וחמור מי לקחתי" ... אפילו בשכר²³ ... אמר רבא: גדול מה שנאמר בשמואל יותר משנאמר במשה, דאילו במשה רבינו כתיב: לא חמור אחד מהם נשאתי דאפילו בשכר, ואילו גבי שמואל אפילו ברצון לא שכרו, דכתיב: "ויאמרו לא עשקתנו ולא רצותנו וגו'".²⁴

פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) שמות פרק יז

"ויהי ידיו אמונה עד בוא השמש" - ידיו לשון ריבוי, אמונה לשון יחיד; אלא אמר משה: בידי אחת תזכור "לא חמור אחד מהם נשאתי" ובידי אחת תזכור מעשה נסים וגבורות שעשית על ידי.²⁵

מדרש תנחומא פרשת שופטים סימן ג

"שופטים ושופטים". צריך שיהיו השופטים בעלי זרוע במעשים טובים שכך עשה משה: "ויבחר משה אנשי חיל" (שמות יח) - בתורה ובמעשים טובים ובגבורה. וצריך שיהיו נקיים מכל משפט שלא יהא לאדם פתחון פה עליהם, כמשה שאמר לישראל: לא חמור אחד מהם נשאתי (במדבר טז) ושמואל שאמר: הנני ענו בי נגד ה' ונגד משיחו את שור מי לקחתי וחמור מי לקחתי וגו' (שמואל א יב). הוי אומר: שופטים ושופטים שלא יהא בהם דבר של פסולות.

מעשה ברבי חנינא בן אלעזר שהיה לו אילן נטוע בתוך שדהו ונפיו נטות לשדה אחר. בא אדם אחד וקבל לפניו ואמר: אילנו של איש פלוני נוטה לתוך שדי. אמר ליה: לך ובוא למחר. אמר ליה: כל הדינן הבאים לפניך מיד אתה פוסק ודיני אתה מאחר!²⁶ מה עשה רבי חנינא? מיד שלח פועליו וקצץ את האילן שהיה בתוך שדהו ונטה לשדה אחר.²⁷ למחר בא אותו האיש לפניו לדין, א"ל לבעל דינו: צריך אתה לקוץ אותו. א"ל: ולמה אילן שלך ענפיו נוטין לשדה אחר? א"ל: צא וראה, כשם שאתה רואה את שלי, כך עשה את שלך. מיד הלך ועשה כך. לפיכך כתיב: שופטים ושופטים - שלא יהא בשופט דבר של פסולת.²⁸

שבת שלום

קיץ טוב

מחלקי המים

²³ גם כאן דוחה הגמרא את הראייה הראשונה ומסבירה שעושרו של שמואל (שאינו לו שום סמך במקרא), מקורו דווקא באותו פסוק שמעיד על צניעותו, היינו שלכל מקום היה ביתו הולך עמו: "ותשובתו הרמתה כי שם ביתו". משמע שלא הייתה לו בעיה לקחת את כל מה שנחוץ לו ולנטות לו אוהל מכובד וראוי, בכל מקום לשם הלך לשפוט את ישראל. אותו פסוק נדרש לשני צדדים.

²⁴ וכן הוא במדרש שמואל (בובר) פרשה יד סימן ט: "אמר רבי יוסי עשיר גדול היה שמואל, שאילו תבעו, ספיקה היתה בידו להחזיר, כמה דאת אמר: ואשיב לכם". עדיף מנהיג שיש לו רכוש משלו ואינו נוטל מן הציבור. זכורני שכשהרב ניסים זצ"ל נבחר לרב ראשי ציינו בחיוב את העובדה שהוא אדם אמיד ואינו זקוק למשכורת ושאר הנאות טובה הכרוכים במשרה. ראה גם הפתרון שמציע יחזקאל בנבואותיו בפרקים מה (הפטרות פרשת החודש), מו, מח, על הנשיא לעתיד לבוא שיש לו אחוזות משלו ואינו נזקק לכספי האזרחים (ראה שרטוט מפת הארץ בסוף פירוש דעת מקרא לספר יחזקאל).

²⁵ וכן הוא בהרחבה במדרש שכל טוב (בובר) שמות פרק יז: "ויהי לשון יחיד, ידיו לשון נקבה ולשון רבות, וצריך מדרש להתאימן. אלא כך אמר: ויהי משה ידיו פרושות באמונה עד בוא השמש, שכל אותו היום מתענה עד בוא השמש. אבל רבותינו דרשו ויהי ידיו, שכך אמר: בידי אחת שלא קבלתי בה מישראל כלום, דכתיב: לא חמור אחד מהם נשאתי (במדבר טז טו), תזכור ותעשה בה ניסים וגבורות לישראל, ובידי אחת שהוצאת על ידי את ישראל ממצרים, וקרעת להם את היס, ועשית להם ניסים וגבורות, תזכור ותעשה בה ניסים וגבורות לישראל בשעה הזאת. אמונה - שוות כאחת, עומדות ומתאמנות כל יד ויד נכונה לעמוד. ודומה לדבר מימיו נאמנים (ישעי' לג טז), נאמן ביתך וממלכתך (ש"ב ז טז), כל דבר שהוא קיים קוראו נאמן". המשלימה של היד שעושה ניסים, שמוציאה עם ממצרים, מפלסת לו דרך ונתיב בים ויבשה ומנהיגתו ומעמידתו בכל תלאות הדרך, היא היד שאיננה לוקחת שום הנאה מקופת הציבור. רק כך יכול לשון רבות להיות לשון יחיד של אמונה! אמונה, אמינות ונאמנות, שורש אחד להם.

²⁶ בעל הדין שבא לקבול על חברו, קובל בינתיים על רבי חנינא בן אלעזר שדוחה את הדין למחרת. אלא שלרבי חנינא יש סיבה טובה מדוע הוא דוחה את הדין, כפי שמיד נראה, ודחיה זו היא בטובתו של המתלונן.

²⁷ טענת אותו האיש שבא לדון אצל רבי חנינא הזכירה לו שאפשר שגם עץ שלו נוטה לתוך חצר שכנו ולפיכך דחה את דינו של אותו האיש ומיהר לקצוץ את האילן שלו על מנת שיוכל לדון אותו ביושר למחרת.

²⁸ מעשה זה שעשה ר' חנינא מצוטט במקורות לא-מעטים כאנטיטיזה לביקורת הקשה על הדור ששופט את שופטיו והשופטים שצריכים הם עצמם להישפט. ראה גמרא בבא בתרא טו ע"ב: "א"ר יוחנן, מאי דכתיב: ויהי בימי שפוט השופטים? דור ששופט את שופטיו, אומר לו: טול קיסם מבין שיניך, אומר לו: טול קורה מבין עיניך". ופירוש מהרש"א שם מה הם הקיסם והקורה: "המשל שהאחד גזל מריש ותקנו במעצד ובכשיל ובנאו בבירה. והשני גזל ממנו הקסמים ושפאם ותקנם לחצוץ בו שיניו. הנה, הראשון אומר לשני: טול קיסם מבין שיניך שגזלת ממני. והשיב לו השני: טול קורה גופה שבנית בבירה שהוא תמיד מבין עיניך". ובתחילת רות רבה, פרשה א סימן א: "ויהי בימי שפוט השופטים: אוי לדור ששפטו את שופטיהם ואוי לדור ששופטיו צריכין להישפט". ראה דברינו [בימי שפוט השופטים](#) במגילת רות.